

<https://doi.org/10.18778/7525-605-5.06>

Jolanta JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ

EWOLUCJA PROCESÓW SUBURBANIZACJI W REGIONIE MIEJSKIM ŁODZI

1. Procesy suburbanizacji

Migracje stałe w regionach miejskich w ciągu ostatnich stu lat zmieniły swój kierunek. Początkowo rozwój przemysłu w miastach powodował napływ ludności ze wsi bezpośrednio do miasta, albo etapami – ze wsi najpierw do mniejszego miasta, a potem do dużego. Następową silną koncentracją ludności w mieście (faza urbanizacji). Po dziesiętkach lat kierunek ten uległ zmianie. Z miast, a zwłaszcza z ich centrów coraz bardziej uciążliwych do życia, zaczęli emigrować zamożni mieszkańcy do wsi podmiejskich lub mniejszych miast. Ta faza związana z ucieczką z miast nazwana została suburbanizacją (do stref podmiejskich), a następnie dezurbanizacją (odpływ do dalszych obszarów). Kierunek tych przeniósł wynikał często z wcześniejszej dobrej znajomości miejscowości docelowej. W Polsce emigrujący posiadali w niej drugie domy lub wyjeżdżali od lat na letnisko.

Po transformacji ustrojowo-gospodarczej w Polsce kierunki migracji w regionach miejskich również ulegały radykalnej zmianie. Urbanizację, traktowaną jako napływ ludności do miast i w konsekwencji stałe powiększanie odsetka ludności miejskiej, zastąpiła faza suburbanizacji, czyli odpływu z miasta. Zamożniejsi mieszkańcy miast zaczęli przenosić się do stref podmiejskich, gdzie przyciągały ich

atrakcyjniejsze przyrodniczo tereny, niższe ceny gruntów i koszty budowy domów. Specyficzną cechą Polski i niektórych krajów post-socjalistycznych był fakt, iż często emigrantami byli również emeryci, którzy zostawiając mieszkanie w mieście dorosłym dzieciom sami przenosili się na teren swojej działki letniskowej przystosowując drugi dom do całorocznego użytkowania. Nowi przybysze zmieniali oblicze wsi powodując intensyfikacją procesów urbanizacyjnych.

Specyfiką polskiej ucieczki z miasta do stref podmiejskich był fakt, że ludzie ci nie zawsze opuszczali centra miast, jak to miało miejsce w USA i w krajach Europy Zachodniej, a głównie socjalistyczne blokowiska (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ 2009). Silne natężenie zjawiska suburbanizacji spowodowało niekontrolowane, żywiołowe procesy zwane *urban sprawl* (GUTRY-KORYCKA 2002, LISOWSKI, GROCHOWSKI 2007).

Suburbanizacja może być traktowana wielorako, jako: urbanizacja strefy podmiejskiej, migracja ludności i podmiotów gospodarczych z miasta do stref podmiejskich, etap rozwoju aglomeracji powodujący szybszy wzrost w strefie podmiejskiej niż w mieście centralnym, wreszcie jako *urban sprawl*, czyli nieciągła i żywiołowa urbanizacja strefy podmiejskiej (LISOWSKI, GROCHOWSKI 2007).

Suburbanizacja jest zwykle rozpatrywana w trzech kontekstach przestrzennych: wewnątrz administracyjnych granic miasta (wewnętrzna), poza granicami miejskimi w strefie podmiejskiej bliższej (*urban fringe*, suburbanizacja zewnętrzna), w strefie podmiejskiej dalszej (*urban-rural fringe*, eksurbanizacja, peryurbanizacja) (LORENS, red. 2005).

W niniejszej pracy procesy suburbanizacji rozpatrywane będą w kontekście przemian demograficznych, funkcjonalnych oraz przestrzennych w regionie miejskim Łodzi – w samym mieście i jego strefie podmiejskiej zarówno bliższej, jak i dalszej.

2. Etapy rozwoju regionu miejskiego Łodzi

Łódź od średniowiecznej lokacji w 1423 roku rozwijała się bardzo powoli, zachowując przez 400 lat charakter małego rolniczego miasteczka, u progu XIX wieku osiągając zaludnienie rzędu 800 miesz-

kańców. Intensywny rozwój miasta zaczął się w latach 20. XIX wieku, kiedy rząd Królestwa Polskiego zdecydował o założeniu obok starego miasta osady sukienniczej. W ciągu całego wieku liczba ludności wzrosła do 300 tys., który to fakt miasto zawdzięczało szybkiemu rozwojowi przemysłu włókienniczego, głównie bawełnianego. Żywiłowy rozwój przemysłu i ludności postawił Łódź na czołowym miejscu wśród okręgów przemysłu włókienniczego w Europie, a na drugim miejscu pod względem zaludnienia wśród miast polskich. Tej eksplozji przemysłu i ludności niestety nie towarzyszył odpowiedni wzrost powierzchni miasta i jego wyposażenia – zwłaszcza w usługi wyższego rzędu, jak też tereny mieszkaniowe oraz infrastrukturę. Również oddziaływanie miasta w regionie było znikome. Dystansując swoim rozwojem znacznie starsze i większe miasta w najbliższym sąsiedztwie, takie jak Pabianice i Zgierz, Łódź nie wytworzyła przez cały XIX wiek i początek XX własnej strefy wpływów. Wielkość miasta nie przekładała się na jej mocną pozycję w hierarchii sieci osadniczej.

LISZEWSKI (1989) wyodrębnił kilka etapów kształtowania się regionu miejskiego Łodzi. Według tego autora rozwój przemysłu w XIX wieku dał impuls pierwszemu, nazwanemu etapem początkowym. Na etapie drugim nastąpiła koncentracja ludności. Łódź wyrosła wtedy na centrum regionu, stając się drugim na ziemiach polskich miastem. Etap trzeci związany z procesami urbanizacji scalił ten system osadniczy, wykształcając liczne związki między jednostkami osadniczymi.

Przyjrzyjmy się, jak postępowała ewolucja regionu łódzkiego oraz jakie procesy towarzyszyły jej na poszczególnych etapach.

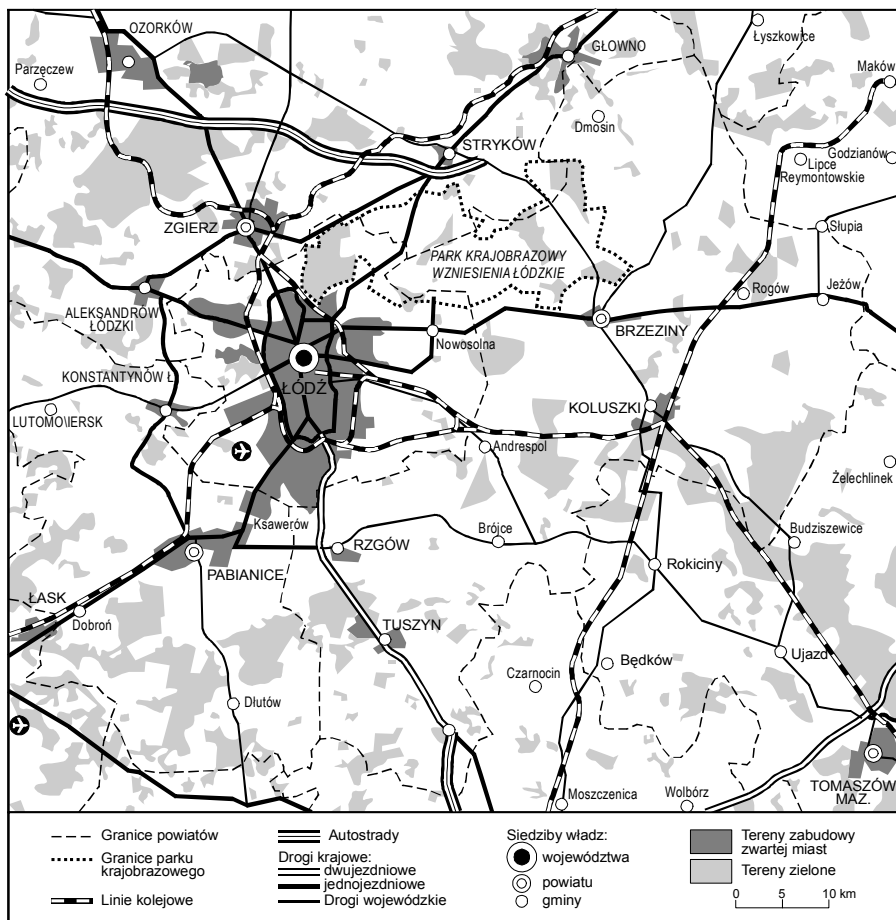
W etapie początkowym, który rozpoczął się w latach 20. XIX wieku, Łódź wyrastała na największe miasto w regionie, prześcigając okoliczne miasta. Nie była w stanie wchłonąć wszystkich migrujących do pracy w przemyśle. Nastąpił wówczas gwałtowny wzrost zaludnienia przedmieść łódzkich – np. dawna wieś podłódzka Bałuty liczyła 100 tys. mieszkańców, a wieś Chojny 30 tys. (LISZEWSKI, red. 2009). Część emigrantów znalazło pracę w sąsiednich miastach – Pabianicach, Zgierzu, Ozorkowie, Aleksandrowie Łódzkim i Konstantynowie Łódzkim, w których również rozwijał się przemysł włókienniczy. Sieć połączeń komunikacyjnych na tym obszarze była bardzo słabo rozwinięta. Jedyna linia kolejowa, wybudowana w 1866 roku

wspólnym wysiłkiem łódzkich fabrykantów, połączyła Łódź z Koluškami leżącymi na trasie kolei warszawsko-wiedeńskiej. Drogi miały charakter lokalnych traktów. Na tym etapie silnie rosło samo miasto, nie wytwarzając jednak własnej strefy wpływów. Wielkie miasto nie stało się jeszcze centrum regionu, gdyż sam przyrost liczby ludności nie powodował zróżnicowania funkcjonalnego.

Etap następny, który nastąpił po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, zapoczątkowało niewątpliwie pierwszy raz w dziejach ustanowienie w 1919 roku województwa łódzkiego. Do tej pory przeszło 600-tysięczna Łódź pozbawiona była odpowiedniej funkcji administracyjnej. Łódź, stając się stolicą nowego województwa i nowej diecezji, zaczęła tworzyć wokół siebie strefę wpływów. Pomogła w tym rozbudowa sieci dróg komunikacji masowej: dwóch linii kolejowych i sześciu linii tramwaju podmiejskiego, dzięki którym Łódź zyskała połączenia z takimi miastami regionu, jak: Zgierz, Ozorków, Aleksandrów Łódzki, Konstantynów Łódzki, Stryków, Głowno, Pabianice, Rzgów i Tuszyn (rys. 1).

Najsłabiej skomunikowana była wschodnia część regionu – tu funkcjonowała jedynie linia kolejowa do Kolušek. Dzięki rozbudowie linii komunikacyjnych (dwie nowe linie kolejowe) w regionie zaczęła rozwijać się funkcja letniskowa – bogatsi łodzianie budowali w pobliżu miasta swoje drugie domy. W samej Łodzi, poza funkcją administracyjną, inne usługi rozwijały się wolno lub wcale – np. brak było w Łodzi wyższych uczelni. Dominujący cały czas przemysł włókienniczy przeżywał kryzys związany ze zniszczeniami I wojny światowej i odcięciem od wschodnich rynków zbytu, na które głównie był nastawiony od momentu swego powstania. Część fabrykantów łódzkich zbankrutowała.

Kolejny, trzeci etap kształtowania się regionu miejskiego Łodzi nastąpił po II wojnie światowej. Łódź znacznie powiększyła swoje granice administracyjnie. Będąc w niewielkim tylko stopniu zniszczona w czasie okupacji, straciła ogromną część swoich mieszkańców (Żydów oraz Niemców) – zaludnienie spadło poniżej 300 tys. Ze zburzonej Warszawy przenosili się ludzie i urzędy centralne, napływali repatrianci z kresów wschodnich. Czekwały na nich opustoszałe domy i budynki. Funkcje nieformalnej stolicy Łódź pełniła zaledwie przez kilka lat, a odpływ ludzi i instytucji do odbudowanej Warszawy mocno zubożył miasto.

Rys. 1. Współczesna sieć komunikacyjna w regionie miejskim Łodzi

Źródło: *Atlas samochodowy Polski (2007)*; opracowanie własne

Przemysł włókienniczy, zniszczony w czasie wojny, uległ szybkiej odbudowie odzyskując wschodnie rynki zbytu. Pojawiły się nowe gałęzie przemysłu, a przede wszystkim nowe funkcje usługowe, które wzmocniło pozycję miasta w hierarchii sieci osadniczej. Mowa tu przede wszystkim o wyższych uczelniach, które utworzono po raz pierwszy w dziejach miasta. Było ich siedem i reprezentowały pełny przekrój dziedzin nauki i sztuki. Związki w regionie stawały się wyraźniejsze i silniejsze, co szczególnie widać było w gospodarce. Prze-

mysł włókienniczy, rozwinięty od XIX wieku w wielu miastach podłódzkich i po wojnie upaństwowiony, podporządkowany był w dużej mierze Łodzi (Wydział Włókienniczy na Politechnice, Instytut Włókiennictwa, Zjednoczenie Przemysłu Włókienniczego itp.). Rozwój przemysłu powodował migracje stałe do Łodzi lub pośrednie do okolicznych ośrodków lub też codzienne dojazdy do pracy do miasta. Rozwój usług, w tym możliwość kształcenia się na wyższych uczelniach, również przyciągał rzesze ludzi zarówno na stały pobyt, jak i czasowy. Budownictwo mieszkaniowe, jak w całej Polsce, nie było w stanie sprostać zapotrzebowaniu na mieszkania. W strefie podmiejskiej Łodzi na terenach atrakcyjnych przyrodniczo, na zagospodarowanych już w okresie międzywojennym oraz nowych, od lat 1970. rozwijały się funkcje wypoczynkowe (ośrodki państwowe) i letniskowe.

Dogodne centralne położenie Łodzi w Polsce, jakie spowodowało przesunięcie granic państwowych w 1945 roku, nie miało odzwierciedlenia w systemie komunikacyjnym regionu. Sieć połączeń nie uległa zasadniczej zmianie. W dalszym ciągu ważniejszymi od Łodzi węzłami kolejowymi były pobliskie Koluszki czy Kutno, zlikwidowano część połączeń tramwaju podmiejskiego, a jedyna ważniejsza inwestycja drogowa, trasa szybkiego ruchu Warszawa-Katowice omijała region miejski Łodzi. Brakowało dogodnego (szybkiego) połączenia z oddaloną o niespełna 130 km stolicą. Pod koniec tego etapu w 1988 roku Łódź poszerzyła swoje granice wchłaniając okoliczne wsie i powiększając swoje terytorium o 80,1 km², czyli o 1/3.

Na czwartym etapie, zapoczątkowanym w 1989 roku, region łódzki zachował charakter monocentryczny, ale monokultura przemysłu włókienniczego uległa zmianie. Wraz z transformacją ustrojowo-gospodarczą upadł łódzki przemysł włókienniczy odcięty od tradycyjnych wschodnich rynków zbytu – zarówno w Łodzi, jak i w okolicznych miastach. Zaczęto likwidację dużych i nierentownych państwowych zakładów. Zatrudnienie w przemyśle zmalało w samej Łodzi ze 171 tys. w 1990 roku, przez 91 tys. w 1997, do 50 tys. w 2007 roku, powodując początkowo duże bezrobocie (około 19% w latach 1990.). Na miejscu wielkich zakładów państwowych pojawiły się dziesiątki małych firm prywatnych zatrudniających od kilku do kilkudziesięciu osób specjalizujących się głównie w szyciu odzieży, co od lat było łódzką specjalnością. Firmy te sprzedawały swoją produkcję w ogrom-

nych centrach handlu bazarowego powstałych w regionie miejskim Łodzi w Rzgowie, Tuszynie i Gołuchowie.

Władze Łodzi powierzyły opracowanie strategii jej rozwoju znanej firmie konsultingowej Mc Kinsey & Company. Strategia, w znacznej części opłacona z funduszy UE, stawiała w dalszym ciągu na rozwój przemysłu w Łodzi, ale już nie włókienniczego, a sprzętu AGD, oraz na budowę centrum zaplecza biznesowego – Business Process Offshoring i centrum logistyki. Wskazano taki kierunek rozwoju Łodzi biorąc pod uwagę liczne atuty miasta i regionu – tradycje przemysłowe, dobrze wykształcona, wykwalifikowana kadra, niskie zarobki. Utworzono specjalne strefy ekonomiczne przyciągające inwestorów tanimi gruntami, zwolnieniami z podatków, zasobami pracowników. Różne oddziały łódzkiej specjalnej strefy ekonomicznej stały się początkiem nowego etapu rozwoju regionu i symbolem przemian w gospodarce Łodzi (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ 2006).

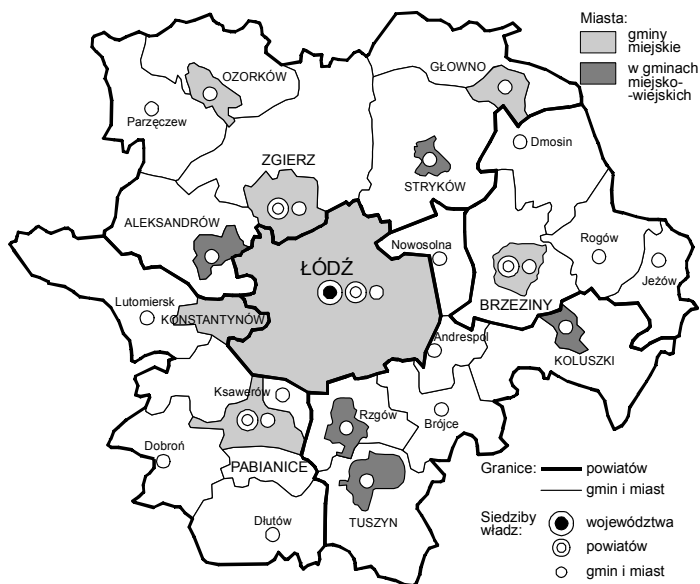
Powoli zaczęła poprawiać się komunikacja w regionie. Małe, istniejące już w okresie międzywojennym, lotnisko łódzkie przystosowane zostało do ruchu międzynarodowego, choć przyjmuje ono tylko samoloty tanich linii. W pobliżu Łodzi pod Strykowem zaczęto budowę skrzyżowania dwóch autostrad o kierunkach wschód–zachód i północ–południe. Odcinek do Poznania funkcjonuje już od kilku lat (rys. 1).

Współcześnie region miejski Łodzi wyróżnia się spośród innych w Polsce swoją genezą, rozwojem, pełnionymi funkcjami, a od lat 90. ubiegłego stulecia postępującą depopulacją. Z jednej strony od lat 90. następuje stały napływ ludności z miast (głównie z Łodzi) na tereny podmiejskie, z drugiej jednak pogłębia się wyludnienie całego regionu będące następstwem jednego z najniższych w kraju przyrostu naturalnego i w mniejszym stopniu migracji ludności samej Łodzi. Ogromnego ubytku mieszkańców Łodzi nie równoważy napływ ludności do pozostałych części regionu miejskiego.

3. Obszar badań

Przyjęty do badań obszar regionu miejskiego Łodzi składa się, oprócz miasta głównego, z czterech otaczających je powiatów (JAKÓB-

CZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZAK, SIEJKOWSKA 2010). Największy jest powiat zgierski, obejmujący sześć gmin i pięć miast, następnie łódzki wschodni, z sześcioma gminami i trzema miastami, pabianicki, z pięcioma gminami i dwoma miastami, oraz brzeziński, z czterema gminami i jednym miastem (rys. 2).

Rys. 2. Podział regionu miejskiego Łodzi na powiaty i gminy
Źródło: JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZAK, SIEJKOWSKA (2010)

Największym miastem regionu jest Łódź z zaludnieniem w 2008 roku 747 tys. osób. Pozostałe wielokrotnie od niej mniejsze, to w kolejności: Pabianice (70,2 tys.), Zgierz (58,2 tys.), Ozorków (20,5 tys.), Aleksandrów Łódzki (20,5 tys.), Konstancynów Łódzki (17,6 tys.), Główno (15 tys.), Koluszki (13,4 tys.), Brzeziny (12,3 tys.), Tuszyn (7,1 tys.), Stryków (3,5 tys.) oraz Rzgów (3,3 tys.).

Większość miast regionu założono w średniowieczu, w XIII-XV wieku, w kilku przypadkach znacznie wcześniej od Łodzi. Natomiast Ozorków, Aleksandrów Łódzki i Konstancynów Łódzki były miastami prywatnymi powstałymi jako osady sukiennicze w XIX wieku. Naj-

młodszy miastem są Koluszki, które prawa miejskie uzyskały po II wojnie światowej, z kolei Rzgów pochodzący ze średniowiecza odzyskał prawa miejskie w 2006 roku.

W wielu tych miastach od XIX wieku dominowała funkcja przemysłowa z monokulturą włókiennictwa występującą jeszcze do końca wieku XX. Miasta nieobjęte programem XIX-wiecznego rozwoju przemysłu włókienniczego pełniły głównie funkcje administracyjne (Brzeziny), komunikacyjne (Koluszki), usługowe (Rzgów, Stryków), inne przemysłowe (Głowno, Tuszyn). Kilka dawnych miast założonych w średniowieczu bezpowrotnie utraciło prawa miejskie w XIX wieku, a dziś są dużymi wielofunkcyjnymi wsiami, jak Lutomiersk i Parzęczew leżące w zachodniej części regionu oraz Jeżów w części wschodniej.

Łódzki region miejski podzielony został na rdzeń oraz bliższą (wewnętrzną) i dalszą (zewnętrzną) strefę podmiejską (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZAK, SIEJKOWSKA 2010). W rdzeniu obok miasta głównego znalazły się miasta bezpośrednio z nim sąsiadujące: Zgierz, Rzgów, Pabianice, Konstancin Łódzki i Aleksandrów Łódzki, oraz przylegające również do granic administracyjnych Łodzi gminy: Zgierz, Stryków, Nowosolna, Andrespol, Brójce, Rzgów, Ksawerów, Pabianice i Aleksandrów Łódzki. Do bliższej (wewnętrznej) strefy podmiejskiej zaliczono gminy wiejskie: Lutomiersk, Dobroń, oraz gminy miejskie: Tuszyn, Koluszki, Brzeziny i Ozorków, zaś w strefie podmiejskiej dalszej (zewnętrznej) znalazły się gminy wiejskie: Dłutów, Jeżów, Rogów, Dmosin, Parzęczew, i jedna gmina miejska Głowno (rys. 2).

4. Zmiany w zaludnieniu i rozmieszczeniu ludności

Liczba ludności w regionie miejskim Łodzi rosła szybko po zakończeniu II wojny światowej aż do końca lat 1980. Jeszcze w okresie 1978–1988 rok zanotowano nieznaczny wzrost, potem nastąpił spadek zaludnienia (tab. 1). Przyrost ludności następował głównie za sprawą migracji ze wsi do Łodzi i okolicznych miast intensywnie rozwijających przemysł włókienniczy. Wysoki powojenny przyrost naturalny był drugim czynnikiem zwiększającym populację w regionie. W latach 1990. zahamowanie, a potem spadek liczby ludności w regionie spowodowany został przede wszystkim depopulacją samej Łodzi.

Tabela 1. Dynamika rozwoju ludności w łódzkim regionie miejskim w latach 1978–2006

Rok	Liczba ludności	1978 = 100
1978	1 196 269	100,0
1988	1 227 534	102,6
2002	1 154 113	96,4
2006	1 140 256	95,3

Źródło: Roczniki statystyczne województw, 1979, 1989, *Rocznik statystyczny województwa łódzkiego*, 2003, 2007.

W tym samym czasie inaczej przebiegał rozwój ludności w regionach miejskich dużych miast Polski: Warszawy, Krakowa, Poznania i Wrocławia, w których mieszkańców cały czas przybywało, początkowo dzięki wzrostowi liczby ludności w mieście głównym, a następnie także na peryferiach. W przypadku dużych monocentrycznych regionów miejskich w Polsce, jak Kraków, Wrocław i Poznań, peryferia gromadziły ludność znacznie szybciej niż tracił ją rdzeń, zaś populacja całych regionów zwiększała się. Wyjątek stanowiły regiony Warszawy i Łodzi. W pierwszym z nich przybywało ludności nie tylko w strefie peryferyjnej, ale także w mieście centralnym. W regionie łódzkim przyrost w strefie podmiejskiej nie równoważył ogólnego spadku liczby ludności, jaki dokonał się przede wszystkim z powodu ubytku naturalnego w Łodzi (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZAK, SIEJKOWSKA 2010).

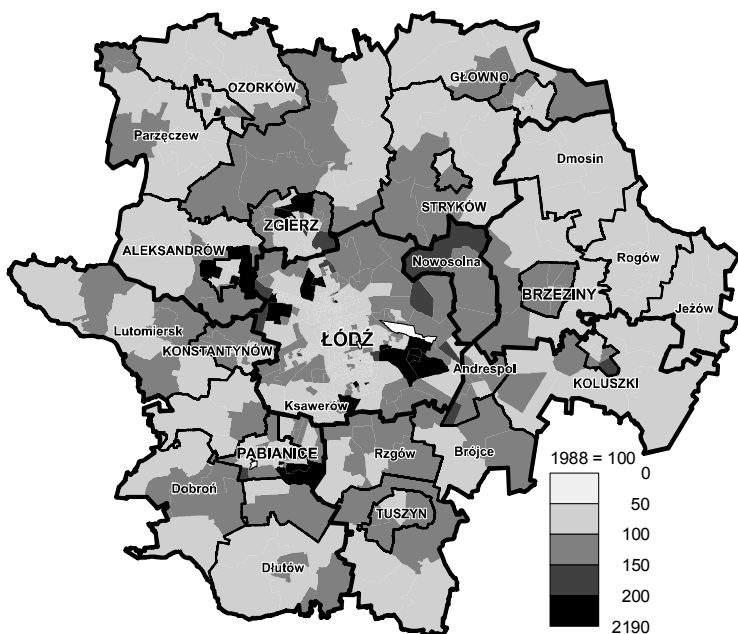
W roku 2006 region miejski Łodzi zamieszkiwało ponad 1140 tys. osób. Najwięcej mieszkańców skupiał obszar rdzeniowy, czyli Łódź (66,5% ogółu), sąsiadujące z nią miasta: Pabianice (6,1%), Zgierz (5%), Aleksandrów Łódzki (1,7%) i Konstantynów Łódzki (1,5%), Rzgów (0,3%), oraz gęściej zaludnione gminy wiejskie przylegające do Łodzi: Zgierz, Stryków, Nowosolna, Andrespol, Brójce, Rzgów, Ksawerów, Pabianice i Aleksandrów Łódzki. W sumie na obszarze rdzeniowym regionu koncentrowało się ponad 88% ludności na 36,1% jego powierzchni (tab. 2). Gęstość zaludnienia w całym regionie wahała się od 39 osób/km² w Dłutowie (powiat Pabianice) do 2593 osoby/km² w Łodzi, zaś w samym obszarze rdzeniowym wynosiła 1036 osób/km².

Tabela 2. Koncentracja ludności na obszarze rdzenia regionu miejskiego Łodzi w 2006 roku

Obszar rdzenia	Liczba ludności	% ludności	Powierzchnia w km ²	% powierzchni
Miasta	937 857	81,1	416	15,5
Gminy wiejskie	66 686	7,0	552	20,6
Razem	1 004 543	88,1	968	36,1

Źródło: *Rocznik statystyczny województwa łódzkiego (2007)*; obliczenia własne.

Zmiany w zaludnieniu regionu, jakie dokonały się w okresie między spisami powszechnymi (1988–2002), najbardziej uwidoczniły się na obszarze rdzeniowym. Centrum samej Łodzi i pozostałych miast rdzenia uległo depopulacji, przybywało natomiast ludności w częściach peryferyjnych tych miast oraz na terenach wiejskich sąsiadujących bezpośrednio z Łodzią. Ubytek ludności, poza centrami miast, wystąpił na obrzeżach badanego obszaru, zwłaszcza w jego części wschodniej (rys. 3).

Rys. 3. Obszary wzrostu i ubytków ludności w regionie miejskim Łodzi w latach 1988–2002

Źródło: NSP 1988, 2002

Stalemu ubytkowi ludności w rdzeniu towarzyszył wzrost w strefie podmiejskiej wewnętrznej i spadek w strefie podmiejskiej zewnętrznej (tab. 3). W przypadku rdzenia, stanowiącego przeszło 88% całej badanej populacji ubytek ten powodowała malejąca znacznie liczba ludności miast (przede wszystkim Łodzi), podczas gdy zaludnienie na wsi wzrosło. Wzrost ten jednak nie zrównoważył ubytku ludności w miastach. W strefie podmiejskiej wewnętrznej rosła zarówno ludność miejska, jak i wiejska, przy czym ta druga szybciej. W ostatniej najbardziej peryferyjnej strefie regionu, stanowiącej poniżej 4% całej ludności regionu, malała i liczba ludności miast i wsi (tab. 3).

Tabela 3. Dynamika rozwoju ludności w regionie miejskim Łodzi w latach 1988–2006

Region miejski Łodzi	Rok			1988 = 100
	1988	2002	2006	
Rdzeń (% ludności)	88,7	88,3	88,1	
Miasta	1 028 181	957 204	937 857	0,912
Wieś	54 604	61 945	66 686	1,221
Razem	1 082 785	1 019 149	1 004 543	0,927
Strefa podmiejska wewnętrzna (% ludności)	7,5	7,9	8,2	
Miasta	52 873	54 105	53 418	1,010
Wieś	39 376	37 871	40 083	1,017
Razem	92 249	91 976	93 501	1,013
Strefa podmiejska zewnętrzna (% ludności)	3,8	3,8	3,7	
Miasta	15 686	15 245	15 057	0,960
Wieś	29 981	27 743	27 155	0,905
Razem	45 663	42 988	42 212	0,924

Źródło: dane z NSP 1970, 1978, 1988, 2002, *Rocznik statystyczny województwa łódzkiego* (2007).

Według prognozy demograficznej sporządzonej dla największych miast w Polsce, trend polegający na silnej depopulacji rdzenia będzie w perspektywie przybierał na sile (OBRANIAK 2009).

Śledząc zmiany w podziale na poszczególne miasta regionu i tereny wiejskie można zauważyć, że wszystkie duże miasta, na czele z Łodzią notowały po 1988 roku spadek liczby ludności (tab. 4). Niewielki wzrost zaludnienia wystąpił w kilku miastach małych i średnich leżą-

cych bliżej Łodzi – w Tuszynie, Koluszkach, Brzezinach, Konstantynowie Łódzkim, Aleksandrowie Łódzkim. W miastach położonych na peryferiach regionu zaludnienie spadło.

Tabela 4. Zmiany liczby ludności miast regionu miejskiego Łodzi w latach 1970–2006

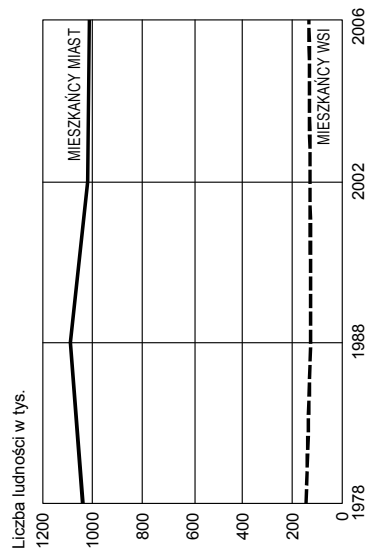
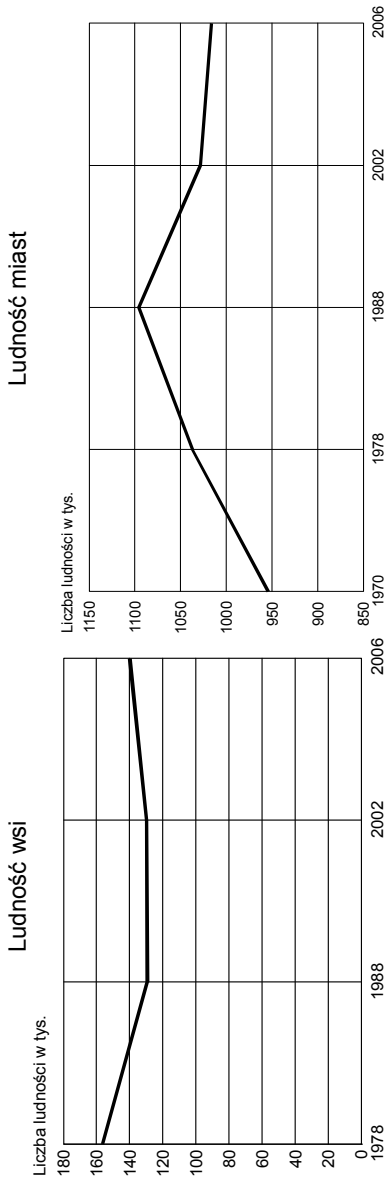
Miasto	Rok					1970 = 100	1988 = 100
	1970	1978	1988	2002	2006		
Łódź	761 760	825 230	854 261	785 134	767 600	100,8	89,9
Pabianice	62 373	68 523	74 479	72 444	70 275	112,7	94,4
Zgierz	42 905	50 818	58 652	58 300	58 272	135,8	99,4
Brzeziny	8 853	10 158	12 036	12 493	12 323	139,2	102,4
Koluszki	8 792	10 243	12 158	13 430	13 391	152,3	110,1
Tuszyn	7 600	6 949	7 114	7 212	7 175	94,4	100,9
Konstantynów	12 826	14 937	17 210	17 516	17 591	137,2	102,2
Ozorków	18 267	19 452	21 656	20 970	20 529	112,4	94,8
Aleksandrów	14 496	16 643	19 764	20 225	20 541	141,7	103,9
Głowno	12 891	14 265	15 682	15 245	15 057	116,8	96,0
Stryków	3 605	3 658	3 819	3 588	3 578	99,3	93,7
Razem	954 368	1 040 876	1 096 831	1 026 823	1 016 332	106,5	92,7

Źródło: dane z NSP 1970, 1978, 1988, 2002, *Rocznik statystyczny województwa łódzkiego* (2007).

Na terenach wiejskich regionu łódzkiego w latach 1978–1988 ludności ubywało, zaś od 1988 roku w większości przypadków dał się zauważyć wzrost (tab. 5, rys. 4). Szczególnie dużym wzrostem zaludnienia wyróżniły się gminy Nowosolna, Aleksandrów, Andrespol i Rzgów sąsiadujące z Łodzią oraz gmina Dobroń sąsiadująca z Pabianicami.

To odwrócenie tendencji wzrostu i ubytku ludności – najpierw wzrost w miastach, a ubytek na wsi, a potem odwrotnie – wskazuje na postępujący proces suburbanizacji w regionie.

Na zmiany zaludnienia miały wpływ zarówno migracje, jak i przyrost naturalny. W regionie miejskim Łodzi w ostatnim okresie wielkości te kształtowały odmienne czynniki na terenach wiejskich i w miastach. Przyrosty ludności na wsiach miały miejsce głównie dzięki migracjom, natomiast ubytki w miastach (drastyczne w Łodzi) dzięki ujemnemu przyrostowi naturalnemu. Miasta, których zaludnienie zwiększyło się, zawdzięczają ten fakt również migracjom.

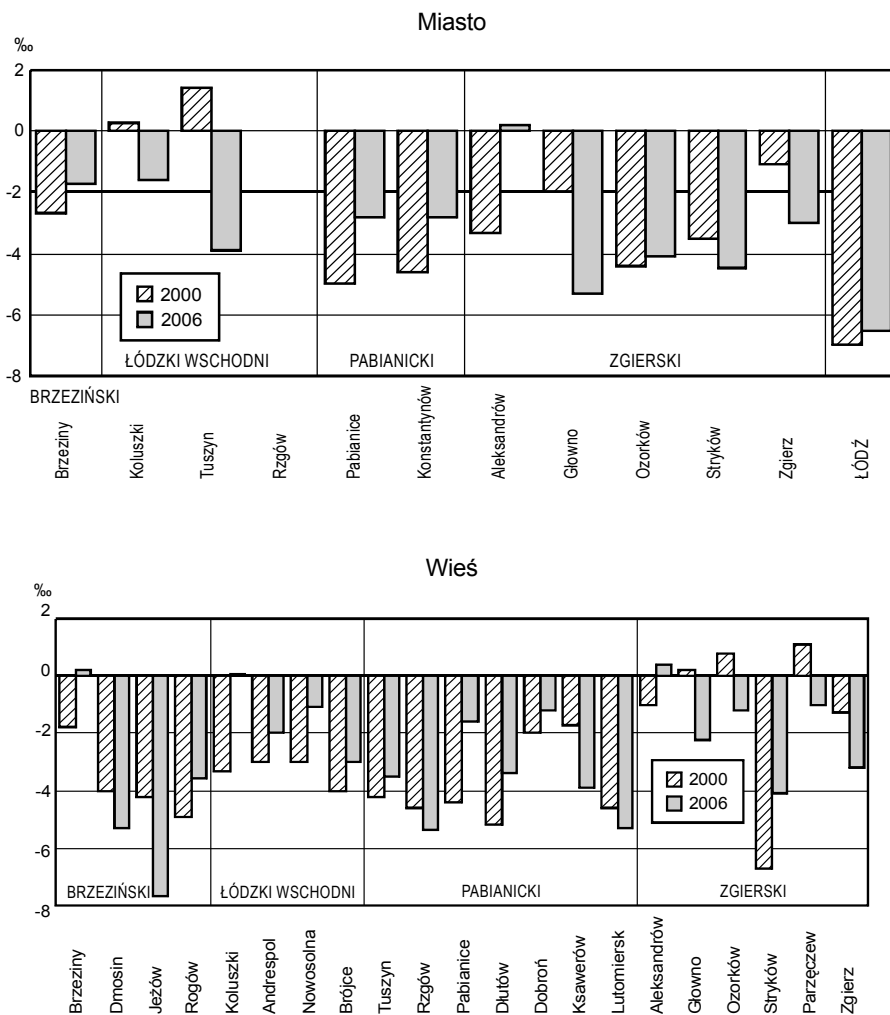
Rys. 4. Porównanie rozwoju ludności miejskiej i wiejskiej regionu miejskiego Łodzi w latach 1978–2006
 Źródło: JAKÓBCZYK–GRYSZKIEWICZ, MARCINIAK, SIEJKOWSKA (2010)

Tabela 5. Zmiany liczby ludności na terenach wiejskich regionu miejskiego Łodzi w latach 1978–2006

Powiat/ gmina	1978	1988	2002	2006	1978 =100	1988 = 100	2002 = 100
Brzeziński	20 825	19 816	18 294	18 291	87,83	92,30	99,98
Brzeziny	5 632	5 330	5 139	5 342	94,85	100,23	103,95
Dmosin	5 674	5 327	4 757	4 669	82,29	87,65	98,15
Jeżów	4 353	4 056	3 687	3 624	83,25	89,35	98,29
Rogów	5 166	5 103	4 711	4 656	90,13	91,24	98,83
Łódzki	51 619	40 057	41 159	46 227	89,55	115,40	112,31
Koluszki	10 700	9 978	8 485	9 624	89,94	96,45	113,42
Andrespol	14 948	9 918	11 095	11 741	78,55	118,38	105,82
Nowosolna	5 450	2 590	3 298	3 847	70,59	148,53	116,65
Brójce	6 176	5 018	5 211	5 479	88,71	109,19	105,14
Tuszyn	6 127	4 495	4 372	4 500	73,45	100,11	102,93
Rzgów	8 218	8 058	8 698	9 036		112,14	103,89
Pabianicki	33 448	29 489	29 876	31 212	87,92	105,84	104,47
Pabianice	14 950	12 325	5 382	5 777	38,64	46,87	107,34
Ksawerów	-	-	7 040	7 192	-	-	102,16
Dobroń	6 054	6 078	6 609	6 948	-	114,31	105,13
Dłutów	4 839	4 236	4 045	4 160	85,97	98,21	102,84
Lutomiersk	7 605	6 850	6 800	7 135	-	104,16	104,93
Zgierski	49 501	41 341	41 318	42 782	86,43	103,49	103,54
Zgierz	12 815	10 210	10 882	11 654	90,94	114,14	107,09
Głowno	5 871	5 510	5 081	4 946	84,24	89,76	97,34
Ozorków	7 608	6 645	6 466	6 544	86,01	98,48	101,21
Stryków	9 712	8 537	8 382	8 588	88,43	100,60	102,46
Aleksandró	7 726	4 790	5 045	5 950	77,01	124,22	117,94
Parzęczew	5 769	5 649	5 462	5 100	88,40	90,28	93,37
Razem	155 393	130 703	130 647	138 512	89,13	105,97	106,02

Źródło: dane z NSP 1970, 1978, 1988, 2002, *Rocznik statystyczny województwa łódzkiego* (2007).

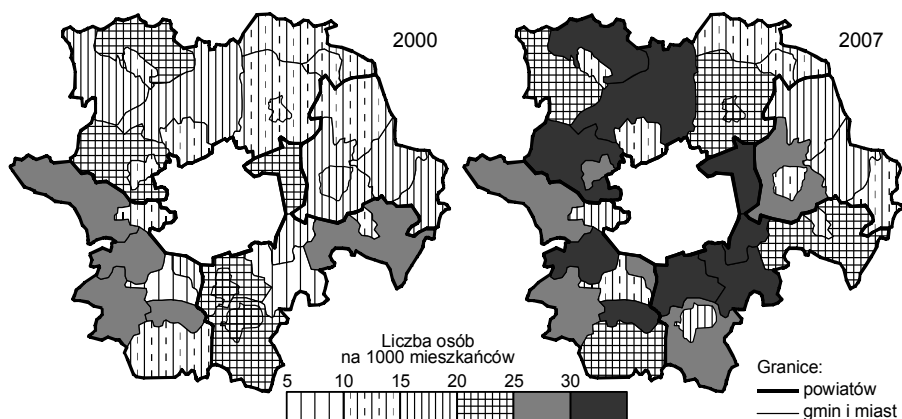
Jak wynika z rys. 5, w ostatnim okresie przyrost naturalny na większości obszarów niezależnie od tego, czy było to miasto czy wieś wykazywał wartości ujemne. Szczególnie niski przyrost naturalny – poniżej 6‰ wystąpił w Łodzi. Przyczyną takiego stanu rzeczy był postępujący proces starzenia się ludności i spadek płodności kobiet. Ten regresywny typ przyrostu naturalnego to jedna z cech postępującej suburbanizacji demograficznej regionu.

Rys. 5. Porównanie przyrostu naturalnego w miastach i wsiach regionu łódzkiego
 Źródło: Rocznik statystyczny województwa łódzkiego (2001, 2008)

Inne tendencje wystąpiły w ruchu migracyjnym. W latach 1989–2007 ujemne saldo migracji wewnętrznych zanotowano tylko w dwóch miastach: w samej Łodzi oraz w Strykowie (rys. 6). Pozostałe wartości ujemne salda migracji wykazywały rolnicze gminy we wschodniej części regionu (Stryków, Dmosin, Jeźów, Rogów, Koluszki, Głowno) oraz gmina Parzęczew z części północno-zachodniej.

su 2000–2007 rok maksymalne jego wartości wzrosły z ponad 25% do ponad 30%. Najwyższe wartości zanotowano w 2000 roku w gminach położonych głównie w zachodniej części regionu: Pabianice, Dobroń i Lutomiersk, oraz w gminie Koluszki, zaś w 2007 roku już w ośmiu gminach opasujących dookoła Łódź: Nowosolna, Andrespol, Brójce, Rzgów, Pabianice, Aleksandrów Łódzki, Ozorków i Zgierz (rys. 7). Najniższe wartości napływu wykazywały w obu okresach miasta.

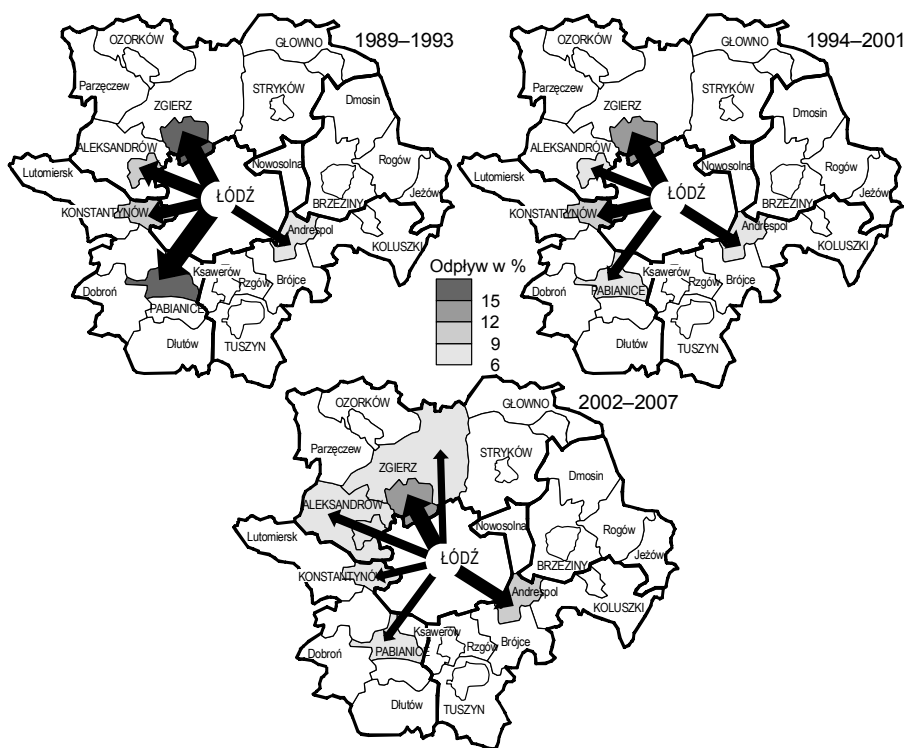

Rys. 7. Napływ migrantów z miasta do wsi w regionie miejskim Łodzi w roku 2000 i 2007

Źródło: BDR; opracowanie własne

W latach 1989–1993 docelowym miejscem migracji z Łodzi były miasta: Pabianice (prawie 16% ogółu wyjeżdżających rocznie), Zgierz (15,2%), Aleksandrów Łódzki (11,1%) i Konstantynów Łódzki (9,7%), oraz gmina wiejska Andrespol (7,4%). W latach 1994–2001 kierunki te były identyczne, ale do miast napływało coraz mniej łodzian, a do gminy Andrespol coraz więcej. W ostatnim okresie, tj. w latach 2002–2007 wzrastała atrakcyjność Andrespola (10,4% migrujących łodzian rocznie) i pojawiły się dwie kolejne gminy wiejskie: Aleksandrów Łódzki (7,3%) i Zgierz (6%). W dalszym ciągu, ale już w mniejszej liczbie łodzianie osiedlali się w miastach – Konstantynów Łódzki, Zgierz i Pabianice (rys. 8). O ile na początku badanego okresu odpływ mieszkańców Łodzi kierował się do dwóch powiatów – zgierskiego (ponad

40% ogółu) i pabianickiego (ponad 30%), o tyle pod koniec badań powiat pabianicki ustąpił pola powiatowi łódzkiemu wschodniemu (33,3% ogółu). W tym samym czasie ludność Pabianic, miasta także ulegającego depopulacji, kierowała się przede wszystkim na teren powiatu pabianickiego (56,6% ogółu) oraz do Łodzi (*Próba delimitacji...*, 2008).

Rys. 8. Najważniejsze kierunki odpływu ludności Łodzi do miast i gmin regionu miejskiego Łodzi w % ogółu odpływów
Źródło: *Próba delimitacji ...* (2008); opracowanie własne

Procesy intensywnej suburbanizacji można było dobrze zaobserwować na przykładzie dwóch gmin wiejskich z rdzenia regionu – Nowosolnej i Andrejśpol, leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Łodzi i dobrze skomunikowanych z miastem. Nowosolna, położona w atrak-

cyjnym przyrodniczo terenie (strefa krawędziowa Wyżyny Łódzkiej – rys. 1), od lat 1990. jest terenem ekspansji osadniczej zamożnych łodzian, którzy budują w niej okazałe domy na stosunkowo dużych działkach. Napływ migracyjny z Łodzi do różnych wsi tej gminy był przeważający (ponad 90%), zwłaszcza w miejscowościach Grabica, Stare Skoszewy, i w bardzo modnej wśród ludzi o wolnych zawodach wsi Kalonka.

Analiza kart meldunkowych za lata 1980–2007 pozwoliła również, na przykładzie kilku sołectw jednej z gmin rdzenia łódzkiego regionu miejskiego – gminy Andrespol, prześledzić stopniowy wzrost napływu migrantów z Łodzi. W gminie tej sam Andrespol jest bardzo dużą wsią liczącą przeszło 5 tys. mieszkańców i mającą wysoką gęstość zaludnienia, rzędu 1615 osób/km². Od dawna osiedlają się w niej mieszkańcy Łodzi. W ciągu 27 lat wielkość migracji z tego miasta wzrosła prawie trzykrotnie, zaś w przypadku dwóch innych miejscowości z omawianej gminy – Justynowa i Wiśniowej Góry, letniskowych wsi intensywnie rozwijających się od okresu międzywojennego, napływ łodzian wzrósł sześć- i ośmiokrotnie (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZYK, SIEJKOWSKA 2010).

Podsumowując, zmiany ludnościowe dokonujące się w regionie miejskim Łodzi to przede wszystkim postępujący proces depopulacji centrum regionu (głównie Łodzi) oraz jego północno-wschodnich i wschodnich obrzeży, a jednocześnie przyrost ludności w rdzeniu – na dalekich peryferiach miast rdzenia oraz w strefie podmiejskiej wewnętrznej (bliźszej). Spadek ludności miejskiej w latach 1988–2006 wyniósł 80,4 tys., zaś wzrost ludności na terenach wiejskich 7,8 tys. Przyczyną zmian zaludnienia były zróżnicowane jakościowo procesy demograficzne w centrum regionu – niski ujemny przyrost naturalny w Łodzi i w innych miastach rdzenia, w mniejszym stopniu emigracja z miast, a na terenach wiejskich i mniejszych miast – migracje, w dużej mierze przyjazdy z Łodzi. Przedstawione zmiany ludnościowe wskazują na fazę suburbanizacji w regionie miejskim Łodzi.

Rozwój ludnościowy w badanym regionie okazał się odmienny niż w innych monocentrycznych regionach miejskich Polski, ponieważ ubywało ludności w centrum, a przyrost na peryferiach nie równoważył tego ubytku i w rezultacie malało zaludnienie w całym regionie.

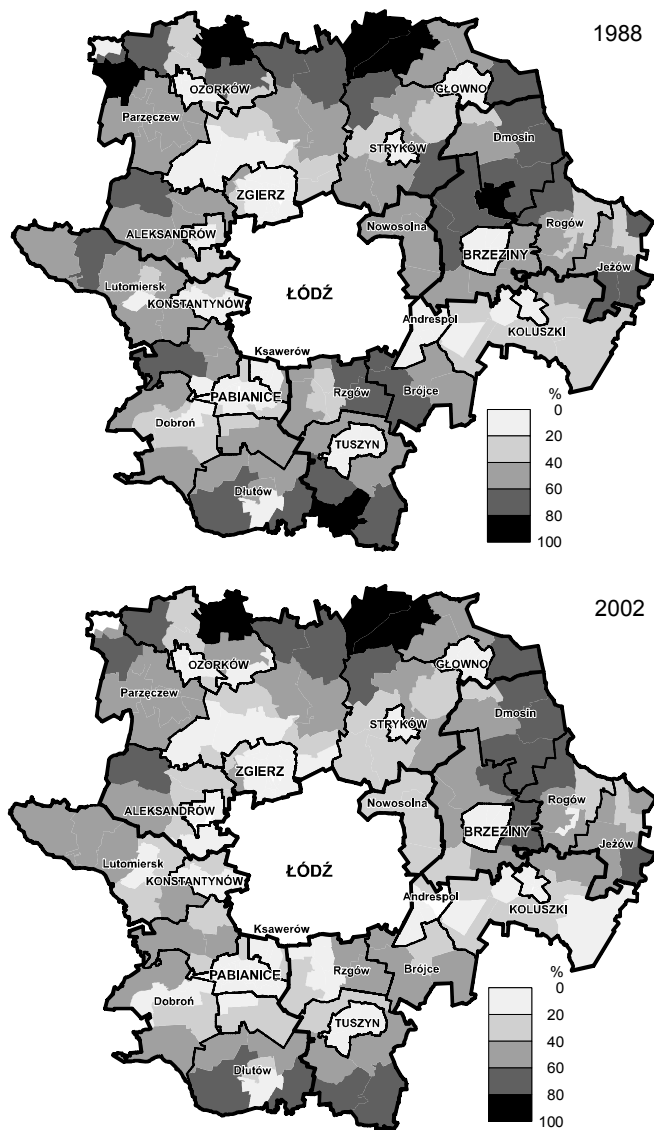
5. Suburbanizacja ekonomiczna

O postępującej surbanizacji ekonomicznej dobitnie świadczy malejący udział osób związanych zawodowo z rolnictwem (rys. 9). W latach 1988–2002 odsetek ten w regionie miejskim Łodzi ulegał obniżeniu szczególnie w bezpośrednim sąsiedztwie Łodzi. W roku 1988 nierzadko udział ludności rolniczej przekraczał 60%, nawet w sołectwach położonych wokół miasta, lecz już w 2002 roku takie wartości przyjmował jedynie na peryferiach regionu i to w pojedynczych przypadkach, a w pobliżu granic miasta wykazywał wartości do 15 lub 30%.

Region miejski Łodzi cechowało zawsze wysokie zatrudnienie w przemyśle zarówno w miastach, w których rozwijał się tradycyjny przemysł włókienniczy, jak i wśród dojeżdżających do pracy mieszkańców zurbanizowanych wsi. Porównując zatrudnienie w przemyśle i budownictwie w latach 2000–2007 można stwierdzić, że odgrywa ono cały czas istotną rolę w regionie miejskim Łodzi, w większości gmin przekracza 45% ogółu pracujących. Poziom zatrudnienia w usługach w Łodzi i jej regionie był zwykle niższy niż wokół innych dużych miast (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ 1998). W ostatnich latach zatrudnienie to w niektórych gminach wzrosło – zwłaszcza w przylegających bezpośrednio do Łodzi od strony wschodniej oraz w gminie Parzęczew, w której znajduje się jednostka wojskowa.

Stale rośnie, najsilniej w miastach, liczba podmiotów gospodarczych w regionie łódzkim. Również na terenach wiejskich przybywa wiele nowych zakładów, które nie mają nic wspólnego z dotychczasową działalnością i wypierają tradycyjne rolnictwo. Sprzyja temu przywrócenie gospodarki rynkowej, niższe ceny ziemi na wsi i znaczna nadwyżka wykwalifikowanych pracowników, którzy stali się po upadku przemysłu włókienniczego bezrobotni (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ 2009). Mamy więc do czynienia z suburbanizacją traktowaną jako migracja podmiotów gospodarczych z miasta na wieś. Nowe podmioty gospodarcze zakładają zarówno przybysze z miasta, jak i ludność wiejska, która po 1990 roku straciła dotychczasowe miejsca pracy w przemyśle.

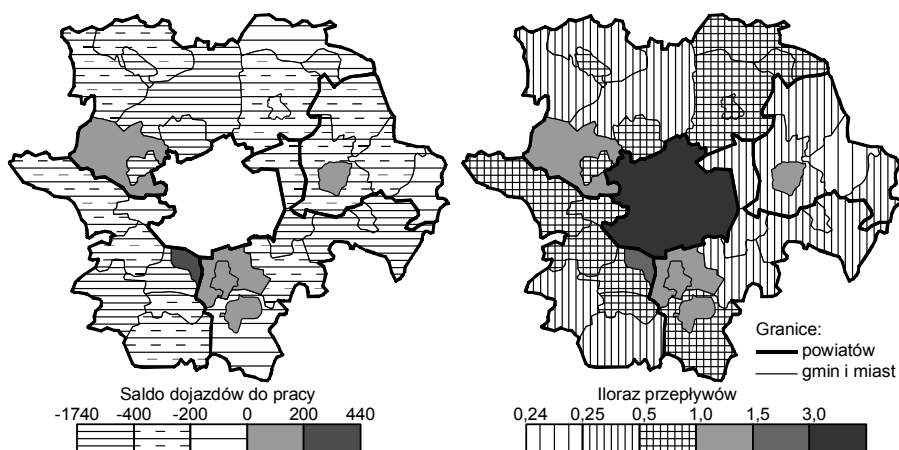
W okresie 2000–2007 szczególnie dużo podmiotów gospodarczych (powyżej 120/1000 osób) powstało w gminach Rzgów, Tuszyn, Ksawerów, Pabianice i Aleksandrów Łódzki, podczas gdy we wschodniej części regionu zmiany, poza Andrespołem i Nowosolną, były

Rys. 9. Udział ludności rolniczej w regionie miejskim Łodzi w latach 1988–2002
 Źródło: NSP 1988, 2002; opracowanie własne

niewielkie. Wyraźnie zarysowany obszar dużego przyrostu podmiotów gospodarczych widoczny jest w Rzgowie i Tuszynie, w których od lat 1990. działają centra handlu bazarowego odzieżą. Na obsza-

rach tych funkcjonuje wiele zakładów konfekcyjnych i dziewiarskich. Sąsiedztwo obu centrów przyciągnęło także przedsiębiorców innych branż. Sprzyjała temu również bardzo dobra dostępność komunikacyjna – tereny te przecina bowiem krajowa droga nr 1. Z kolei wzrost liczby podmiotów na terenie gminy Ksawerów i Pabianice związany jest lokalizacją na tym obszarze specjalnej strefy ekonomicznej. W perspektywie także i tu powstanie wiele nowych podmiotów gospodarczych, ponieważ w 2010 roku (częściowo na terenach leżących w Łodzi) otwarto wielkie centrum handlowe „Port Łódź” (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZYK, SIEJKOWSKA 2010).

Rys. 10. Saldo dojazdów do pracy oraz iloraz przepływów w regionie miejskim Łodzi w 2006 roku

Źródło: JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZYK, SIEJKOWSKA (2010)

Przemiany gospodarcze dobrze odzwierciedlają dojazdy do pracy. Najwyższą liczbę dojeżdżających do pracy przyjmuje Łódź, z saldem dojazdów przekraczającym 23 tys. osób. W znacznej mierze są to dawni łodzianie, którzy po 1990 roku wyprowadzili się do strefy podmiejskiej. Dodatkowo salda dojazdów do pracy, oprócz Łodzi, ma zaledwie kilka miast: Rzgów, Tuszyń i Brzeziny, oraz gmin okalających Łódź: Aleksandrów Łódzki i Ksawerów (rys. 10).

Relacje przyjeżdżających do wyjeżdżających do pracy z danego miasta bądź gminy przedstawia iloraz przepływów. Przyjmuje on

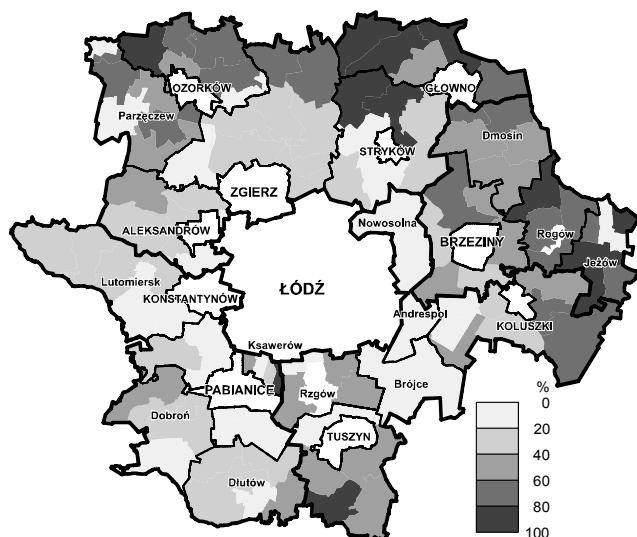
wartości powyżej 1 w przypadku przewagi przyjeżdżających do pracy (saldo dodatnie) oraz poniżej 1, gdy przeważają wyjazdy do pracy (saldo ujemne). Iloraz przepływów w Łodzi na najwyższym w regionie poziomie 3,58 wskazuje, że liczba przyjeżdżających znacznie przekracza liczbę wyjeżdżających do pracy z tego miasta (rys. 10). Dojeżdża tu do pracy tradycyjnie wiele osób z regionu, gdyż miasto posiada największy rynek miejsc pracy. Inne większe miasta – Pabianice i Zgierz, mają ujemne saldo dojazdów, w przeciwieństwie do wielokrotnie mniejszych od nich miast: Rzgowa (iloraz przepływów na poziomie 2,34), Brzeziny (1,15) czy Tuszyna (1,15). W przypadku Rzgowa miejsc pracy dostarczają w znacznej mierze tereny handlowe centrum „Ptak”, zaś Tuszyna tamtejsze targowisko (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZYK, SIEJKOWSKA 2010).

Podsumowując powyższe można stwierdzić, że postępująca suburbanizacja ekonomiczna powodowała malejący odsetek pracujących w rolnictwie, z wyłączeniem terenów tradycyjnie rolniczych w części północno-wschodniej i wschodniej (zewnętrznej) regionu, oraz sukcesywny wzrost zatrudnienia w przemyśle i usługach. Działo się tak również dzięki dawnym mieszkańcom miast, którzy przenieśli się na wieś. Nastąpiła intensyfikacja dojazdów do pracy, gdyż dawni łodzianie, jak też mieszkańcy innych miast, pracują w dalszym ciągu w swoim dawnym miejscu zamieszkania. Głównym celem dojazdów do pracy jest Łódź (najwyższy iloraz przepływów) oraz w mniejszym stopniu najbliższe dla wyjeżdżających miasto. Z terenów wiejskich jedyne obszary przyjmujące więcej przyjeżdżających do pracy niż generujące wyjeżdżających, to gmina Ksawerów i Aleksandrów Łódzki oraz miasta: Rzgów, Tuszyn, Brzeziny.

6. Przemiany fizjonomii zabudowy

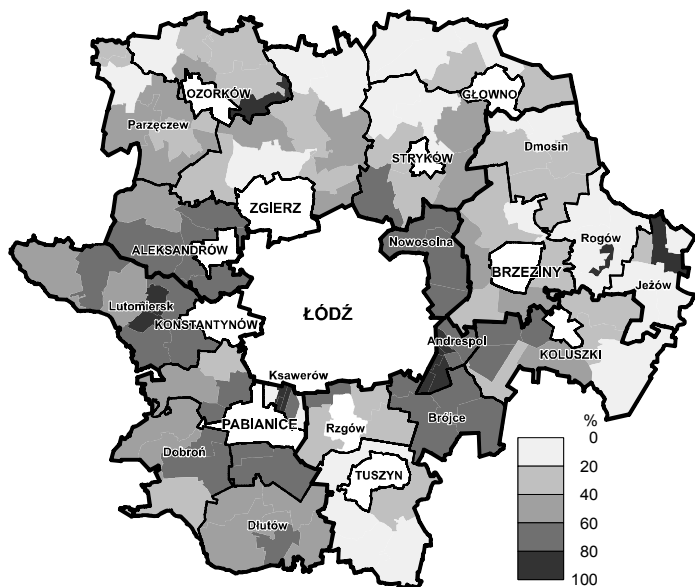
Przestrzenną konsekwencją migracji z miast oraz suburbanizacji ekonomicznej jest zmiana fizjonomii zabudowy wsi. Tradycyjna zabudowa zagrodowa ustępuje podmiejskiej, a na terenach atrakcyjnych przyrodniczo wzrasta udział zabudowy letniskowej, która w przyszłości może stać się całoroczną.

Badania przeprowadzone w 2008 roku pokazały, iż zabudowa zagrodowa dominowała we wschodniej i północnej części regionu miejskiego Łodzi (rys. 11). Są to tereny gmin typowo rolniczych leżących w dalszej strefie podmiejskiej, takich jak Jeżów, Rogów, Dmosin, Głowno wieś, Ozorków wieś i Parzęczew. Ponad 80% siedlisk stanowią w nich zagrody. Również gminy leżące w południowej części regionu (Tuszyn i Dłutów) cechują się znacznym udziałem zabudowy zagrodowej (JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZYK, SIEJKOWSKA 2010).

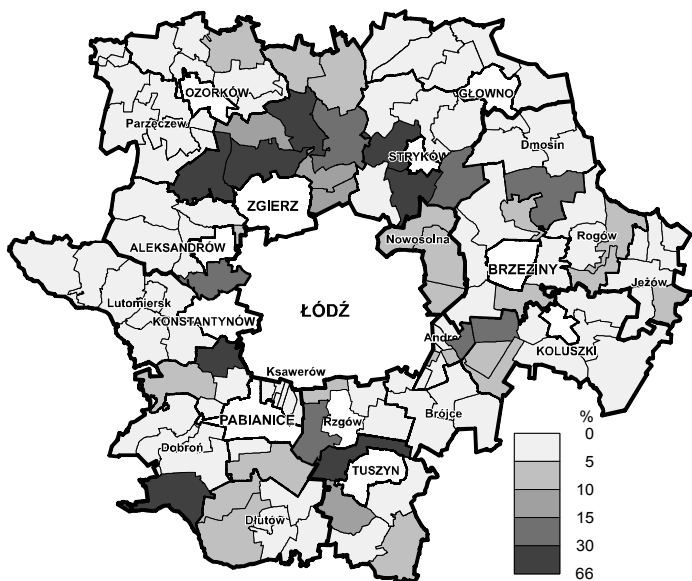

Rys. 11. Udział zabudowy zagrodowej w regionie miejskim Łodzi
Źródło: JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZYK, SIEJKOWSKA (2010)

Zabudowa jednorodzinna podmiejska dominowała w 2008 roku w gminach leżących na obszarze rdzenia regionu oraz w bliższej strefie podmiejskiej najsilniej zurbanizowanej (rys. 12). Do wsi o wybitnym charakterze podmiejskim, w których zabudowa jednorodzinna stanowi ponad 70% budynków mieszkalnych zaliczamy miejscowości leżące w gminach Aleksandrów Łódzki, Lutomiersk, Ksawerów, Pabianice wieś i Nowosolna. Gminami wiejskimi, w których zdecydowaną większość zabudowy stanowi zabudowa jednorodzinna są leżące w południowo-wschodniej części rdzenia Andrespól (84,8% zabudowy) i Brojce (80,9%).

Rys. 12. Udział zabudowy jednorodzinnej w regionie miejskim Łodzi
 Źródło: JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZAK, SIEJKOWSKA (2010)

Rys.13. Udział zabudowy lotniskowej w regionie miejskim Łodzi
 Źródło: JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ, MARCIŃCZAK, SIEJKOWSKA (2010)

Specyficznym typem zabudowy będącej konsekwencją urbanizacji turystycznej jest zabudowa letniskowa. W regionie miejskim Łodzi nie rozwijała się ona tak intensywnie jak w innych regionach ze względu m.in. na jego stosunkowo niewielkie walory przyrodnicze (jedynie lasy i małe rzeczki). Zabudowa letniskowa stanowiła w 2008 roku znaczący udział na obszarach tradycyjnych wsi letniskowych łódzkiego regionu miejskiego (rys. 13). Największa jej koncentracja występuje od lat na terenie gminy Zgierz, w której obiekty letniskowe stanowią ponad 34% wszystkich domów. Wyróżniają się, założone zgodnie z howardowską koncepcją w okresie międzywojennym, miasta ogrody czy raczej miasta lasy: Sokolniki Las, Grotniki z gminy Zgierz oraz Wiśniowa Góra i Tuszyn Las. Od okresu międzywojennego odgrywały one głównie rolę dużych wsi letniskowych, a obecnie, będąc nadal wsiami przyjmują na stałe mieszkańców Łodzi i okolicznych miast. Urbanizacja turystyczna wyprzedza tu suburbanizację.

7. Podsumowanie

W regionie miejskim Łodzi mamy do czynienia z powolną ewolucją procesów suburbanizacji. Proces ten zachodził wieloetapowo i znacznie wolniej niż w innych regionach, gdyż monokultura gwałtownie rozwijającego się przemysłu włókienniczego nie sprzyjała procesom regionotwórczym. Suburbanizacja traktowana jako przenosiny z miasta na wieś zaczęła się w latach 90. ubiegłego stulecia, ale jej dynamika wzrosła po 2000 roku.

Współcześnie w porównaniu z innymi regionami miejskimi w Polsce region łódzki wyróżnia się postępującym wyludnieniem rdzenia (głównie Łodzi), mającym przede wszystkim związek z ujemnym przyrostem naturalnym, w mniejszym stopniu z odpływem migracyjnym. Kierunki migracji stałych są charakterystyczne dla regionów miejskich – mieszkańcy miast, zwłaszcza Łodzi, przenoszą się na atrakcyjne przyrodniczo tereny wiejskie, najczęściej leżące w bezpośrednim sąsiedztwie miasta. Odchodzenie od zajęć rolniczych na wsi oraz tworzenie nowych miejsc pracy poza miastami również najintensywniej zachodzi w rdzeniu w pobliżu Łodzi. Widocznym skutkiem procesów suburbanizacji są przemiany fizjonomii zabudowy.

Bibliografia

- GUTRY-KORYCKA M., 2002, *Urban Sprawl: Warsaw Agglomeration Case Study*, Warsaw University Press, Warsaw.
- JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ J., 1998, *Przeobrażenia stref podmiejskich dużych miast. Studium porównawcze strefy podmiejskiej Warszawy, Łodzi i Krakowa*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ J., 2006, *Powstawanie nowych terenów przemysłowych w Łodzi dawniej i dziś*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Nowe przestrzenie w mieście. Ich organizacja i funkcje*, XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ J., 2009, *Tendencje przestrzenne w kształtowaniu cen ziemi w Polsce po 1990 r.*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ J., MARCIŃCZYK S., SIEJKOWSKA A., 2010, *Dynamika i skutki procesów urbanizacji w regionach miejskich po 1990 roku na przykładzie regionu miejskiego Łodzi*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- LISOWSKI A., GROCHOWSKI M., 2007, *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje. Opracowanie przygotowane na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego*, Warszawa.
- LISZEWSKI S., 1989, *Przemiany osadnictwa w regionie miejskim Łodzi*, „Prace IG i PZ PAN”, nr 152.
- LISZEWSKI S., red., 2009, *Łódź. Monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- LORENS P., 2005, red., *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Urbanista, Warszawa.
- OBRANIAK W., 2009, *Perspektywa demograficzna województwa łódzkiego do 2030 roku*, GUS, Łódź.
- Próba delimitacji obszaru metropolitalnego Łodzi na podstawie ruchu wędrowkowego ludności w latach 1989–2007*, 2008, praca zbior., Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.